COLLOQUIUM AREA "MODERN STUDIES IN FICTION LITERATURE TRANSLATION"

СУЧАСНІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ТВОРИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ІТАЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ ІНТЕРВ'Ю ІЗ СУЧАСНОЮ ПЕРЕКЛАДАЧКОЮ В. ДУНАС) /

MODERN TRANSLATIONAL TRANSFORMATIONS: WORKS BY LESYA UKRAINKA IN ITALIAN (BASED ON AN INTERVIEW WITH THE CONTEMPORARY TRANSLATOR V. DUNAS)

Mariia DRUZHYNETS, Professor, PhD
("Ilya Mechnikov" National University of Odesa, Ukraine)

mriiad68@gmail.com,
https://orcid.org/0000-0001-8232-0216

Received: June 1, 2025 | Reviewed: June 16, 2025 | Accepted: June 25, 2025
UDC 81 |https://doi.org/10.62413/cqm.2025.24

Abstract

The article is devoted to the invaluable heritage of Lesya Ukrainka as a figure of Ukrainian national memory, in particular, the translation treasury. The purpose of the article is to present the translation transformations of Lesya Ukrainka and her works. The object of the study is Italian translations of Lesya Ukrainka's works (based on an interview with contemporary translator Vira Dunas) and scholarly sources devoted to translations of the poetess's works. The subject of the study is the peculiarities of the translation of Lesya Ukrainka's poetic works into Polish and Italian and the translation legacy of Lesya Ukrainka in the Crimean period. Lesya Ukrainka's work and translation techniques that can be used to make the transition from original units to translation units have attracted the attention of Polish (J. Lobodowski, S. Trowokhleb) and Italian (V. Dunas, L. Pompeo) scholars, which are discussed in the article. Lesya Ukrainka's translation legacy of the Crimean period is extremely valuable. The poetess's translation activity and translations of her works are one of the ways in which Ukrainian and foreign intellectuals (people) get acquainted with the best that mankind has created in art, since it was created by the most talented representative not only of her generation in Ukrainian literature, but also among women writers in the world.

Keywords: *translation transformations, translation inheritance, Polish, Italian translations*

Проблеми перекладацьких трансформацій, як і творчість Лесі Українки, давно привертають увагу вітчизняних, зарубіжних літературознавців і перекладачів.

Метою статті є виклад перекладацьких трансформацій Лесі Українки та її творів. Об'єкт дослідження – італійські переклади творів Л. Українки (на основі інтерв'ю із сучасною перекладачкою Вірою Дунас) та наукові джерела, присвячені перекладам творів поетеси. Предметом дослідження є специфіка перекладу поетичних творів Лесі Українки польською, італійською мовами та перекладацьке наслідда Лесі Українки кримського періоду.

Поетичним словом Лесі Українки цікавились англійські, канадські, американські перекладачі (К. Робертс, П. Канді, В. Кірконел, Р. Лайвсей, В. Річ), а також українці, які народились чи жили в англомовних країнах, серед них К. Андрусишин, Дж. Вір, О. Івах, М. Скрипник, Р. Стойко-Лозинська (Bohovin, 2009, p. 8). Розглядаючи історію перекладів творів Лесі Українки, можна стверджувати, що вони є прикладом зовнішнього контакту, оскільки виконували тільки інформативну функцію.

Як відомо, Леся Українка залишила неоціненну перекладацьку спадщину. Інтерес поетеси до перекладів з'явився рано. Цьому сприяла творча атмосфера родини Косачів-Драгоманових (Poliukhovych, 2021, p. 59). Саме завдяки Іванові Франку вона навчилася перекладацьких прийомів і вже наприкінці 80-х років разом зі своїми друзями, учасниками київського гуртка «Плеяда», розробила програму перекладів творів іноземних письменників українською мовою. Перекладала письменниця з польської, німецької, французької, англійської, італійської, старогрецької, давньоіндійської та єгипетської мов, зокрема вона переклала українською мовою «Пропалу грамоту» з «Вечорів на хуторі близь Диканьки» М. Гоголя, поему В. Гюго «Бідні люди», 65 віршів «Книги пісень» Г. Гейне з циклу «Ліричні наспіви» і близько 90 віршів з циклу «Знов на Батьківщині» та ін.

Серед її доробку мають місце перекладені українською мовою поезії відомої італійської поетки Ади Неґрі (Poliukhovych, 2021, p. 59). Постаті обох поетес в літературних процесах України та Італії є подібними, про що свідчать спільні риси, притаманні творчості письменниць: емоційна експресивність у поєднанні з контрастною строгістю викладення думок. У перекладах поезії Ади Неґрі особливу увагу Леся Українка приділяє точному відтворенню структури тексту, уникає додавань чи неточностей.

Справді, Гейне був улюбленим письменником української літераторки й вона найбільше перекладала саме його поезії, включно з великою поемою «Атта Троль». Менш знаною є Леся Українка як перекладачка класики. Вона вважала переклади європейських літератур українською

одним із головних завдань для української культури. Разом із братом склала список канонічних авторів, у якому фігурує понад 150 творів класики. Гомер, Данте Аліг'єрі, Вільям Шекспір, Джордж Ґордон Байрон, Віктор Гюго, Джакомо Леопарді та багато інших – без цих знакових імен сьогодні складно уявити канон світової літератури. Усіх цих авторів перекладала Леся Українка (ibidem). Критичне переосмислення та переклад творів Гомера, Данте, Шекспіра, Байрона та інших вплинули на її оригінальну творчість, додали неповторних штрихів її сюжетам і мистецьким образам.

Перу Л. Українки належать й цікаві наукові праці із зарубіжної літератури («Два напрямки в новітній італійській літературі» (1900), «Нові перспективи і старі тіні» (1901) та ін) (Vklad Lesi Ukrainky u perekladoznavstvo).

Декілька перекладів Лесі Українки були зроблені в Криму, де письменниця лікувалась і тимчасово подорожувала. У листі до матері від 30 березня 1898 р. з Ялти Леся Українка писала про своє зацікавлення драматичними творами Байрона: «Може бути, перекладу шматок «Манфреда» або «Каїна»...». Саме в Криму Леся Українка почала працювати над перекладом «Макбета». І тут яскраво відображається її своєрідна інтерпретація твору – вільна асоціація. «Макбет» в інтерпретації Лесі Українки набуває такого специфічного фактору, як читання міжстрокової інформації, тобто ми сприймаємо переклад письменниці як особливе явище з боку українського читача. Саме це дозволяє наблизити твір великого Шекспіра до народу – це і народні вислови, і особиста подача іншомовної інформації) (ibidem).

Перекладацьке надбання Лесі Українки кримського періоду невелике за обсягом, але воно надзвичайно цінне, адже його особливістю є багатство, розмаїття та народність мови, національна спрямованість у тлумаченні оригінального твору.

Поезія Лесі Українки, як зазначалося, була перекладена багатьма мовами, зокрема Юзеф Лободовський перекладає уривок із «Боярині», яку вважав одним із кращих творів поетеси, польською мовою (Kravchenko), а в статті «Twórczość Łesi Ukrainki (W dwudziestopięciolecie śmierci – 1913–1938)» наголошує про змістові та стилістичні особливості поезії та зазначає її величезну роль у розвитку українського красного письменства: «Поезія Лесі Українки є маніфестацією мистецтва, з одного боку, естетично автономного, з другого боку – не відстороненого від суспільної проблематики, яке уміло її гармонійно поєднувати в єдину досконалу цілісність. Відхід у бік казкової фантастики, поетичного міфу, історизму, який спостерігається в останній період її життя, був, безперечно, наслідком певних розчарувань, спричинених досвідом першої російської революції. І в цьому так, як і завжди, і всюди, Леся Українка зали-

шалася в згоді зі змінами, які відбувалися серед найбільш вартісної частини передової верстви її народу» (Łobodowski, 1938, p. 346). Польською мовою було перекладено С. Твердохлібом вірш «Хотіла б я уплисти за водою...», що належить до циклу «Ритми» і датований груднем 1900 року. Зіставляючи оригінальний текст та його польську інтерпретацію, можна відразу відзначити змістову та формальну (структурну) адекватність. Поезія написана в мрійливій елегійній тональності, яка досягається відповідною емоційно забарвленою лексикою, оповідною інтонацією, що виникає в результаті збігу синтаксичних і просодичних одиниць тексту (складні поширені речення становлять строфу або іноді її половину); повторами однакових або контекстуально синонімічних слів, які часто набувають рис анторизму (уточнення, посилення) (Kravchenko, p. 101).

Великий внесок у скарбницю українського перекладу іноземними мовами, зокрема італійською, у скарбницю перекладу багатогранної та різножанрової (від віршів для дітей і до складних психологічних драм) творчості Лесі Українки, здійснили Лоренцо Помпео та філологиня-україністка Віра Дунас – колишня студентка Львівського національного університету імені І. Франка. Сьогодні перекладачка проживає у м. Кремона в Італії, у неї італійсько-українська родина, у якій діти спілкуються українською мовою й цікавляться українською історією, мистецтвом, літературою. Віра переклала твори поетеси («Contra spem spero», «Мій шлях», «Надія», «Конвалія», «Давня весна», а також казки, драми, зокрема «Лісову пісню» та ін.) не тільки для молоді, яка має українське походження, а для того, щоб італійці відкрили для себе українську літературу і такого генія, як Леся Українка. У першому рядку третьої строфи вірша «Сім струн» («Sette corde»), присвяченого М. Драгоманову (dedicata a Mykhajlo Dragomanov), можна звернути увагу на аналогічні алітерації та асонанс, зокрема український *[р]* та італійський *[r], [з]* і *[z], [m]* і *[t]* повторюються двічі, а звук *[а]* український та італійський – шість разів*: І, може, зустрінеться пісня моя самотная - Forse, la mia solitaria canzone s'incontrerà* (Translator's archive).

Віра Дунас – авторка багатьох статей, присвячених Україні та українцям, і серед них вартий уваги «Лист до Лесі Українки», опублікований до 150–річчя поетеси в італійському періодичному виданні «Scritture» (№ 15, 2021), у якому філологиня підкреслює, що слово Лесине завжди буде сучасним і дороговказом для нас: «Сміливости тобі ніколи не бракувало, і тому ти продовжуєш жити, продовжуєш бути присутня у наших думках, у наших душах через призму твоїх незрівнянних творінь: «Буде початком тоді мій кінець» – «Il coraggio non ti è mai mancato e tu continui ad esistere nelle nostri menti, nelle nostre anime, attraverso le tue meravigliose opere: «Sara l'inizio la mia fine» (Dunas, 2021, p. 5).

У 2021 році Віра Дунас видає збірку «Вільні іскри мого голосу» Лесі Українки італійською мовою. Про вихід збірки повідомило в інтенет-

джерелах й Посольство України в Італії/Ambasciata d'Ucraina in Italia[39]: «З радістю повідомляємо про вихід збірки вибраних творів Лесі Українки «Вільні іскри мого голосу» в італійському перекладі. Автором книги стала філологиня-україністка, літературознавиця та перекладачка пані Віра Дунас. Ми щиро пишаємось тим, що тепер вимогливий італійський читач та представники провідних літературних студій Італії мають можливість познайомитись ближче з шедеврами поетичної спадщини Лесі Українки» (Zbirku tvoriv Lesi Ukrainky vydaly italiiskoiu movoiu)/ «Cari amici! Siamo lieti di informarvi dell'uscita in libreria della collezione di opere selezionate di Lesja Ukrajinka «Libere scintille della mia voce» in lingua italiana. L'autrice del libro è un filologo e traduttrice Sig.ra Vira Dunas. Siamo orgogliosi che ora un lettore italiano e rappresentanti dei principali studi letterari in Italia abbiano l'opportunità di conoscere i capolavori del patrimonio poetico di Lesja Ukrajinka» (Dopys korystuvacha Posolstvo Ukrainy v Italii).

3 липня 2021 року в м. Кремона у внутрішньому дворі Палаццо Аффаітаті відбулася перша в Італії презентеція колосальної збірки «Вільні іскри мого голосу» нашої неперевершеної поетеси, літераторки, патріотки України Лесі Українки у перекладі італійською мовою. 14 серпня 2021 року в м. Стара Казерта у соборі Святого Михаїла відбулася друга презентація першої в Італії книжки вибраних творів Лесі Українки, перекладених італійською мовою, виданої видавництвом «Mimesis Edizioni». Ім'я Лесі Українки, на жаль, далеко не таке відоме за кордоном, зокрема в Італії, незважаючи на те, що поетеса прожила в італійському місті Санремо 2 роки (Druzhynets, 2021, p. 1).

Переклад збірки «Вільні іскри мого голосу» вивчала кандидатка філологічних наук, доцентка кафедри теорії та практики перекладу ОНУ імені І. І. Мечникова, викладачка італійської мови, перекладачка І. В. Раєвська і в своїй рецензії вона зазначила: «Перекладачці вдалося передати мовними засобами італійської мови ідею та колорит творів, притаманних поетесі, не втрачаючи при перекладі авторський стиль та динаміку творів. Віра Дунас знайшла італійські відповідники та еквіваленти українським словам і виразам, які уможливлюють адекватне сприйняття творчості Лесі Українки італійськими читачами» (Translator's archive). На думку Ірини Валеріївни, переклад заслуговує високої оцінки та відкриває можливість знайомства з літературою нашої країни читачам з Італії, а для наукової спільноти Італії може слугувати матеріалом для вивчення української літератури та творчості Лесі Українки зокрема.

Віра Дунас у 2021 році взяла участь в науково-практичній інтернет-конференції «Творчість Лесі Українки: на перехресті епох і культур (до 150-ліття з дня народження письменниці)», яка відбулася в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова (Україна) і 21 червня

[39] https://www.facebook.com/ukr.embassy.italy/#.

2025 році в Міжнародному науковому онлайн-колоквіумі з досліджень перекладу та інтерпретації, який відбувся в Бельцькому державному університеті імені Алеку Руссо (Республіка Молдова).

На думку В. Дунас, переклад з української на італійську, як і будь-який інший міжмовний переклад, має свої особливості. Вони стосуються як мовних аспектів, так і культурних відмінностей між Україною та Італією. Основними аспектами, на думку перекладачки, є лексичні відповідності, граматичні конструкції, стилістичні параметри та культурні характеристики. Зокрема:

1. *Лексична специфіка*

Незважаючи на те, що обидві мови належать до різних мовних джерел (італійська - романська, українська - слов'янська) існують слова, які мають схоже звучання або корінь, що може полегшити переклад. Як-от: *divano - диван, democrazia - демократія.*

Натомість є багато слів, які потребують точного знаходження відповідників.

2. *Граматичні параметри*

Італійська та українська мови мають різні граматичні структури. Наприклад, порядок слів у реченні може відрізнятися: *Вчора ми прибули в Римі* («Siamo arrivati a Roma ieri»).

Часто в італійській мові особовий займенник опускається. Італійська мова більш гнучка в цьому плані, а українська має більш чітку структуру.

3. *Стилістична специфіка*

Стилістичні засоби, такі, як фразеологізми, прислів'я, метафори, часто не мають прямих відповідників у іншій мові, отож перекладач повинен знайти еквівалентний за змістом вираз, враховуючи культурний контекст. Натомість, є багато крилатих висловів, які дуже точно перегукуються у різних мовах. Наприклад: *Третій зайвий - Terzo incomodo. Лови мить - Cogli attimo.*

Поезія - жанр літератури, який вирізняється унікальною мовною організацією тексту. Йдеться про риму і ритм. Зберегти під час перекладу риму і ритм, відтворивши при цьому зміст поезії, завдання непросте.

Необхідно також зважати на граматичний аспект мови, зокрема італійської. В італійській мові мають місце артиклі, що вказують на рід, число або кількість іменника. В українській мові, як відомо, артиклі відсутні. В поетичних текстах наявність артикля безпосередньо впливає на кількість стоп у рядку, і, відповідно, на віршовий розмір.

На перший план виходить передавання ідей, мотивів, а також ритмомелодики тексту, тому в процесі перекладу оригінал зазнає безліч модифікацій. Однак сьогодні ми говоримо не тільки про особливості

перекладу, але і про неперевершений талант однієї з найвідоміших мисткинь української літератури, – Лесі Українки.

Позаяк, українська та італійська мови мають низку фундаментальних відмінностей, бездоганне відтворення ритмомелодики при перекладі – надзвичайно складне завдання. Окрім цього, важливо також зберегти смислові характеристики тексту (From the interview materials).

Наведемо переклад італійською мовою монологу Мавки із «Лісової пісні»:

О, не журися за тіло!
Ясним, вогнем засвітилось воно,
чистим, палючим, як добре вино,
вільними іскрами вгору злеті́ло.

Легкий, пухкий попілець
ляже, вернувшися, в рідну землицю, –
вкупі з водою там зростить вербицю –
стане початком тоді мій кінець.

Будуть приходити люди,
вбогі й багаті, веселі й сумні,
радощі й тугу нестимуть мені,
їм промовляти душа моя буде.

Я обізвуся до них
шелестом тихим вербової гілки,
голосом ніжним тонкої сопілки,
смутними росами з вітів моїх.

Я їм тоді проспіваю
все, що колись ти для мене співав,
ще як напровесні тут вигравав,
мрії збираючи в гаю.

Грай же, коханий, благаю!

Non piangere per il mio corpo
Che si é acceso con il chiaro fuoco,
Un fuoco ardente, pulito, divino,
come un vecchio e buon vino.

A libere scintille, volato in su,
per poi ritornare con la cenere giú.
Una cenere soffice e leggera,
che penetra dopo nella madre-terra,
laddove con l'acqua ed il suo aiuto
il salice nuovo viene cresciuto,
giovane, beiio, con tante treccine.
Sará un inizio la mia fine.

Verranno da me molte persone,
poveri, ricchi, tristi, con allegria,
mi porteranno le loro gioie, oppure la nostalgía,
ma l'anima mia le parlerá con passione.
Mi rivolgo a loro in modo premuroso,
con il fruscio del salice silenzioso,
con la voce fine, soave, della fistola favolosa,
con la triste rugiada dei miei rami graziosi.
Gli canteró allora tutto ció che conosco,
che tempo fa dolcemente mi cantavi,
a primavera con la fistola suonavi,
raccogliendo i sogni nel bosco...
Parla adesso al mio cuore.
Suona, ti prego, amore!

Перекладаючи твори Лесі Українки, В. Дунас в першу чергу намагалася якомога точніше передати зміст, донести до італійського читача унікальність Лесиного таланту, над римою, ритмом довелося їй добре попрацювати. Але це була, як зазначає перекладачка, надзвичайно захоплююча праця. Вона розуміла велику відповідальність за кожне перекладене слово не тільки тому, що працювала над творами неперéсічної особистості і неповторного таланту, але ще й тому, що знала, що кожен українець, котрий знає італійську мову, стане найстрогішим екзаменатором.

Перекладацькі трансформації у творах Лесі Українки італійською мовою суттєво розширили можливості для італійського читача не лише зрозуміти зміст поезії, а й відчути її глибокі емоційні та культурні контексти. Завдяки ретельному підбору лексичних відповідників та врахуванню культурних відмінностей перекладачка Віра Дунас змогла передати особливу національну спрямованість та емоційну експресивність, властиву оригінальним текстам. Це розширює горизонти сприйняття творчості Лесі Українки, показуючи її не лише як видатну українську поетесу, а й як поетесу, чиї ідеї і почуття мають універсальне значення. Крім того, переклади Лесі Українки італійською мовою збагачують італійську літературу новими поетичними формами та стилістичними особливостями, що є результатом унікального поєднання української слов'янської мелодики із романською ритмікою італійської мови. Цей процес трансформації мови створює своєрідний міжмовний діалог, який не лише зберігає авторський стиль, а й відкриває нові шляхи для інтерпретації та сприйняття поезії, що сприяє культурному зближенню двох літературних традицій. Особливе значення має також розширення смислових та емоційних нюансів через адаптацію граматичних та синтаксичних структур української мови до італійських мовних норм. Переклад дозволяє передати не тільки буквальний зміст, але й атмосферу, ритм і поетичний настрій творів, що робить їх більш доступними і близькими для італійського читача. Завдяки цьому, поезія Лесі Українки стає не просто перекладом, а новим художнім твором, який зберігає душу оригіналу та водночас набуває нових значень.

Переклад, зокрема художній, має неабияке значення, оскільки передбачає осмислення процесу перекладання, зіставлення оригіналу й відповідника, є органічною частиною літературознавства та має суттєве значення у формуванні національної літератури, спрямованої на розвиток власних традицій і збагачення їх світовими здобутками.

Перекладацька діяльність поетеси та переклади її творів – один із шляхів знайомства української та зарубіжної інтелігенції (народу) з найкращим, що було створено людством у мистецтві, оскільки створене найталановитішою представницею не тільки свого покоління в українській літературі, а й серед жінок-письменниць у світовій, бо саме їй вдалося вивести українське письменство на рівень європейських зразків.

Перспективи подальшого студіювання заявленої проблеми вбачаємо в ґрунтовному дослідженні специфіки перекладу поетичних творів Лесі Українки іншими мовами.

References

Bohovin, O. (2009). Spetsyfika interpretatsii poetychnoho peizazhu u perekladnomu teksti. In *Slovo i Chas*, 11, 15–19.

Dopys korystuvacha Posolstvo Ukrainy v Italii / Ambasciata d'Ucraina in Italia. https://www.facebook.com/ukr.embassy.italy/posts/дорогі-друзіз-радістю-

повідомляємо-про-вихід-збірки-вибраних-творів-лесі-українк/415802103094 0146.

Druzhynets, M. (2021). Lesyni shedevry italiiskoiu. *Chornomorski novyny*, 70-71, 1.

Dunas, V. (2021). Lettera a Lessja Ucrajinka. *Scritture*, 15, 5.

Kravchenko, S. *Tvorchist Lesi Ukrainky v polskii literaturnii presi mizhvoiennia: poetychni pereklady, krytyka*. http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/17933/07-Kravchenko.pdf?sequence.

Łobodowski, J. (1938). Twórczość Łesi Ukrainki (W dwudziestopięciolecie śmierci – 1913–1938). *Biuletyn Polsko-Ukraiński*, 32, 345–346.

Poliukhovych, O. (2021). Svitova klasyka v perekladakh i tvorchosti Lesi Ukrainky. *Ukrainskyi zhurnal*, 2, 59-63.

Ucrajinka, L. (2021). *Libere scintille della mia voce*. Traduzione italiana di Vira Dunas. Mimesis Edizioni.

Ukrainka, L. (1987). *Neopublikovani tvory*.

Vklad Lesi Ukrainky u perekladoznavstvo. https://otherreferats.allbest.ru/ languages/00380940_0.html.

Zbirku tvoriv Lesi Ukrainky vydaly italiiskoiu movoiu. https://www.ukrinform.ua/rubric-diaspora/3296452-zbirku-vibranih-tvoriv-lesi-ukrainki-vidali-italijskoumovou.html.